

De toponímia andalusina a antroponímia feudal. Els “llinatges” toponímics andalusins a la Mallorca del segle XIII *

Antoni Mas i Forners

0. Els llinatges toponímics andalusins, un reflex del “mudeixarisme” mallorquí?

En l'antroponímia mallorquina del segle XIII no són estranyes les designacions personals que incorporen un apel·latiu consistent en un topònim de l'illa anterior a la conquesta del 1229. Això ha fet pensar que les persones designades amb aqueix sistema (prenom més un locatiu seguit d'un topònim mallorquí o, també, un prenom seguit d'un topònim andalusí) eren o podrien ser indígenes mallorquins (andalusins) cristianitzats. Així, segons en Gabriel Alomar

“ciertos apellidos que figuran en documentos de años muy próximos al de la conquista, tanto en Mallorca como en Ibiza, y que indican un lugar de procedencia o de residencia (y de propiedad, en algún caso, en las mismas islas, sólo pueden corresponder a aborígenes cristianizados, que no perdieron el disfrute de sus tierras. Entre estos casos se hallan los del Palmer, de Capucorp, de Bunyola, de Caimari, de Portmany, de Balanzat, etc...”¹.

Aquesta asseveració, deixant a banda les connotacions ideològiques que la inspiren, no té cap suport documental. Els estudis d'en Ricard Soto² mostren que la pràctica totalitat dels andalusins –tret, potser, de la família Abennàsser— varen ser desposseïts dels seus béns i que la gran majoria foren esclavitzats. A més, els indígenes que es pogueren alliberar i que continuaren residint a l'illa normalment se convertien al cristianisme i, en aquest cas, adoptaven els sistemes de designació propis dels colons, sovint prenent el “llinatge” de l'antic propietari.

En Bartomeu Font i Obrador, recolzat per la consulta d'abundant documentació, és molt més caut. En paraules d'aquest autor:

* Aquest treball reprèn i amplia el contingut de la comunicació “L'onomàstica com a mitjà per a l'estudi de l'origen dels colons de Mallorca en el segle XIII. El cas dels “llinatges” toponímics mallorquins”, que fou presentada a la XVI Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Universitat de les Illes Balears. Binissalem, 22 de març de 2003. Els prenom i llinatges i altres formes de designació apareixen sempre en la forma en què foren publicats, llatina, castellanitzada o catalanitzada. Som conscient que les formes actualitzades en alguns casos poden haver estat interpretades de manera incorrecta, però les característiques d'aquest treball, pens, fan innecessari la consulta directa de tots els documents de què provenen. En tot cas, cal dir que aquestes referències provenen dels treballs d'especialistes en la documentació del segle XIII mallorquí, com en Ramon Rosselló i en Ricard Soto.

¹ Gabriel ALOMAR ESTEVE: *Cátaros y occitanos en el reino de Mallorca*, Palma, 1978, 80.

² Ricard SOTO COMPANYY: “Sobre mudéixars a Mallorca fins a finals del segle XIII”, *Estudis de Prehistòria, d'Història de Mayurqa i d'Història de Mallorca dedicats a Guillem Rosselló i Bordoy*, Palma, 1982, 197-221; “Mallorca, 1229-1302: Del repartiment a las ordinacions”, *Historia de los pueblos de España. Los antiguos territorios de la Corona de Aragón. Aragón, Baleares, Cataluña, País Valenciano*, Madrid, 1984, 117-129; “La situació dels andalusins (musulmans i batejats) a Mallorca després de la conquesta catalana del 1230”, *Mélanges de la casa de Velázquez*, XXX (1), Madrid, 1994, 167-206.

“Ya sabemos que en este siglo [el segle XIII] empezaron a constituirse nombres y apellidos de persona; unos añaden al nombre el topónimo de procedencia, otros simplemente un onomástico o cualidad física o moral, otros su condición o profesión. Llama la atención que nos encontremos en el territorio de Lluçmajor a un Simón de Punxuat y un Pedro de Capocorp, lo mismo que en otras partes un Nicolás de Auriént, un Pedro Gotmar, un Jaime Gebelí, un Bartacus de Alcudia, un Guillermo de Belera, un Jaime Bunyola, un Guillermo Bóquer, etc. No hay duda de que en el caso de Pedro de Capocorp se trata de la adaptación del sobrenombre de lugar, porque era hijo de Berenguer Nadal. Pero ¿y en los restantes casos? ¿Hemos de pensar en un abandono del apellido ascendiente? O ¿pueden ser algunas gentes del sustrato insular? Parece no existir duda en que parte de estos topónimos son de la isla. Y como los documentos al tratarse de esclavos son explícitos y así lo hacen constar, todos los mencionados son gente libre, de semejante condición que cualquier otro repoblador venido de fuera. En el siglo XIV encontramos muchos otros distinguidos con el nombre de lugar mallorquín por apellido: Jaime Dayani, Pedro de Balig, Jaime Tuyent, Arnaldo Luchmajor, etc”³.

Per tractar d'esbrinar l'origen d'aquestes formes de designació és imprescindible, tal com féu en Bartomeu Font, situar-les en el context social en què s'inserien: una societat amb un sistema antroponímic encara no consolidat, i en la qual la condició d'esclau, de llibert o batiat es feia constar explícitament en la documentació, ateses les connotacions jurídiques que comportava. I en consonància amb l'anterior, s'ha tenir present també que les persones que apareixen referenciades amb designacions toponímiques mallorquines eren lliures, i que no s'indica mai que anteriorment haguessen tengut una situació jurídica diferent. L'anterior, i les dades que exposaré més endavant, em fan pensar que aquestes formes de designació es formaren quan colons que s'establiren o reberen terres en un determinat indret passaren a ser designats amb el topònim de la contrada. Però, per argumentar-ho adequadament, caldrà descriure abans les característiques del sistema antroponímic mallorquí del segle XIII.

1. Les característiques de l'onomàstica dels colons cristians de Mallorca

El sistema antroponímic dels colons cristians de Mallorca no feia altra cosa que reproduir els de les seves zones d'origen. Com esdevenia en la mateixa època a l'Aragó, Occitània i Catalunya i el Regne de València, l'antroponímia dels colons es caracteritzava per estar constituïda per un prenom seguit d'un o més apel·latius (“l·linatges”)⁴. Aquests apel·latius o designacions poden consistir, tal com indica n'Enric Guinot en⁵:

- a. Prenoms, en ús o no durant el segle XIII (Alemany, Bernat, Cifre, Joan, Ramon...).
- b. Malnoms, relacionats o no amb les característiques físiques (Arrapat, Roig, Verd...).
- c. Noms d'ofici (Batle, Coc, Ferrer, Mestre...)⁶.

³ Bartomeu FONT OBRADOR: *Historia de Lluçmajor. Volumen primer. De la prehistoria al segle XIV*, Mallorca, 1973, 137.

⁴ Cal recordar que, en la gran majoria dels documents, les dones apareixen designades únicament amb un prenom, que molt sovint apareix acompanyat d'una descripció, que solia consistir a indicar-ne la filiació paterna, de qui era esposa o de qui era mare. Si les dones únicament apareixen designades amb el prenom, la referenciació a partir d'una figura masculina, en la gran majoria dels casos, esdevé implícita pel context documental.

⁵ Tot i que aquesta enumeració es basa directament en l'exposició de n'Enric Guinot Rodríguez (*Els fundadors del Regne de València. Repoblament, antroponímia i llengua a la València medieval*, València, 1999, 101-111), els exemples que les il·lustren procedeixen de documentació mallorquina i els comentaris que l'acompanyen són obra meua.

⁶ Aquest apel·latiu, en alguns casos, podia respondre a l'ofici que exercien les persones que hi eren anomenades. Així, el 1297 en Pere Ferrer de Santa Margalida ofería 100 lliures en una subhasta d'una fabrica (fàbrica) o obrador a Manacor (ARM ERC 354 f. 198). El 1268 en Berenguer Batle era el batle d'en Bernat de

d.Noms de plantes, accidents geogràfics, elements de la natura i construccions ⁷ (Carrera, Fàbrega, Puig, Serra...).

e.Hagiotopònims (Sant Boi, Sant Martí, Santa Coloma ...) ⁸.

f. Prenoms amb partícules especials, concretament:

1) Les partícules –ez, -iz i –oz de determinats llinatges aragonesos, castellans, navarresos i portuguesos, posteriorment catalanitzats a Mallorca en –es, -is, i –os (Ferrandis, Monys, Nunis) ⁹.

2) L'article salat que precedeix determinades designacions ("sa Fàbrega", "sa Torre"), en català o llatinitzat en *de*.

g.Les designacions toponímiques referides a noms de llocs, tinences, masos, poblacions, comarques regions i els gentilicis que en deriven, que poden indicar tant l'origen concret o recent del colon com el dels seus avantpassats ¹⁰. Aquestes designacions poden ésser ¹¹:

1)Simples. Prenoms seguit d'un gentilici o d'una designació toponímica, molt sovint precedida del locatiu *de* ¹²; per exemple: Alemany de Sadoa (1233) ¹³, Berenguer de Falgueres (1237) ¹⁴, Vicenç d'Exea (1239) ¹⁵, Bernat d'Escala (1239) ¹⁶, Bernat de Verdera (1239) ¹⁷, Bernat de Llagostera i Vidal de Llagostera (1242) ¹⁸, Pere de Granollers (1242) ¹⁹,

Santa Eugènia a Mallorca (Josep CAPÓ JUAN: *La vila de Santa Maria del Camí. Volum primer. De la prehistòria al segle XVI*, Mallorca, 1980, 48).

⁷ Jo hi afegiria un matis: sempre que no coincideixen amb noms de població, sobretot si van precedits d'un locatiu. En aquests casos resulta problemàtic destriar a quina realitat fa referència el topònim.

⁸ En aquests casos, cal tenir present que molts dels hagiotopònims poden fer referència a una localitat. Això darrer resulta relativament clar quan l'hagiotopònim apareix precedit d'un locatiu, però també són freqüents els que no hi estan precedits. També –en general—és habitual que l'apel·latiu d'un mateix individu aparega precedit o no de locatiu. A més, cal fer esment en la tendència a simplificar la designació prescindint del locatiu, en la qual farem esment més endavant.

⁹ Sobre l'antroponímia aragonesa, vegeu el treball d'en Carlos LALIENA CORBERA: "Los sistemas antroponímicos en Aragón durante los siglos XI y XII", *Antroponimia y sociedad. Sistemas de identificación hispano-cristianos en los siglos IX a XIII*, Valladolid, 1995, 231-258 i el volum col·lectiu amb les referències (DIVERSOS AUTORS) *Antroponimia y sociedad. Sistemas de identificación hispano-cristianos en los siglos IX a XIII*, Valladolid, 1995 i *Personal names studies of medieval Europe: social identity and familiar structures*, Michigan, 2002.

¹⁰ Aquestes designacions solen ésser emprades a fi d'estimar l'origen dels colons de la Catalunya Nova, València i Mallorca. Tal com indicava en un altre treball (Antoni MAS I FORNERS: "Ideologia, topònims i llinatges. Algunes consideracions sobre l'ús de la toponomàstica i de l'etimologia com a font per a l'estudi de l'origen dels 'repobladors' de Mallorca (Segles XIII-XIV)", *Mayurqa* 26, Palma, 2001, 123-143): "En aquells casos -de fet, la immensa majoria- en què no es coneix quina era la localitat o regió de procedència dels immigrants, el mètode més fiable per inferir-lo el constitueix la identificació dels llinatges toponímics (topònims convertits en cognoms) que portaven una fracció relativament àmplia dels colons amb els indrets als quals semblen remetre aquests llinatges, i considerar que la proporció que resulti d'aquest càlcul es pot considerar indicativa de l'origen de la resta de la població." A l'hora d'establir aquests càlculs, com indicava en aquell treball, cal tenir en compte que tant Catalunya com l'Aragó havien rebut una important migració occitana abans de la conquesta de Mallorca, cosa que es reflecteix en l'abundància d'antroponims consistents en designacions toponímiques occitanes en aquelles contrades. També cal tenir present que hi ha noms de població que es repeteixen a Catalunya, Occitània i l'Aragó.

¹¹ Els exemples següents són tots procedents de documentació mallorquina.

¹² Cal insistir que la designació toponímica fa referència a l'origen del colon, però això no implica que l'origen que indica el topònim fos la localitat o regió de residència del colons abans d'establir-se a Mallorca. Així i tot, en el cas dels colons amb designacions toponímics aragonesos, castellans i navarresos l'origen regional –no l'exacte— que indica el topònim sembla relativament clar, sobretot quan es combina amb determinats prenom característics d'aqueixes contrades (com Garcia o Pelai).

¹³ Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Noticiari de Porreres (segles XIII-XVI)*, Porreres, 2001b,7.

¹⁴ Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Noticiari de Porreres...7*.

¹⁵ Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Noticiari de Porreres...7*.

¹⁶ Pau MORA- Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca, I, 1232-1360*, Palma de Mallorca, 1982,199.

¹⁷ Pau MORA- Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca...201*.

¹⁸ Pau MORA- Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca...233*.

¹⁹ Venedor de part de l'alqueria Benilaamex (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII*, Felanitx, 1972, 21).

Marc de Taust (1242)²⁰, n'Arnau de Nàger (1242)²¹, Guillem de Valldoreix (1243)²², Vidal de Castelló (1244)²³, Ramon Sabadell (1245)²⁴, Bernat de Ripoll (1246)²⁵, Examenó de Fillera (1247)²⁶, Pere de Puigciuró (1247)²⁷, Bernat Guasc i Ramon Guasc (1247), Joan de Mont-roig (1247), Ramon Ripoll (1247)²⁸, Bernat d'Ivorra (1251)²⁹, Berenguer de Nuç (1259)³⁰, Pere de *Montsoliano* (1258)³¹, Pere Castelló (1258)³², Joan de Ripoll (1259)³³, Salvador de Pals (1263)³⁴, Guillem de Tuir (1262)³⁵, Pere Provençal (1264)³⁶, Romeu Manresa (1270)³⁷, *Garssias Aragonès* i *Xanxo Aragonès* (1273), Romeu de Santa Coloma (1278)³⁸, Guillem Canyelles (1280)³⁹, Guillem de Saragossa (1280)⁴⁰, Guillem d'Armentera (1280)⁴¹ i Hug *Provincial* (1284)⁴².

2) Compostes o complexes. Menys freqüents que les anteriors, consisteixen en un prenom seguit d'un apel·latiu (toponímic o no) i d'una altra designació toponímica, com Ferrer Albert de Sant Pere d'Arenys (1237)⁴³, Bartomeu de Comabella de Montblanc⁴⁴, Domingo Esteve de Girona (1239)⁴⁵, Bartomeu Companyó de Girona (1239)⁴⁶, Guillem Joan de Llagostera⁴⁷, Guillem de Collell de Bianya (1240)⁴⁸, Pere Gil de Palauverdera (1242)⁴⁹, Joan d'Eso de Montenis (1242)⁵⁰, Robert Gabador de Creixell

²⁰ Antic posseïdor de l'alqueria Benilaamex (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 21).

²¹ Posseïdor de l'alqueria Benilaamex (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 21).

²² Pau MORA- Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca...*238.

²³ Pau MORA- Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca...*240.

²⁴ Pau MORA- Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca...*249.

²⁵ *Bernardo de Riuopullo* (Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials a mallorca en el segle XIII (1229-1301)*. Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1991, IV, 102).

²⁶ Marmessor d'en Berenguer Redon (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 23).

²⁷ Creditor d'en Mahumet de Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII, Felanitx*, 1973, 6).

²⁸ Actuen a un document referent al pagament de drets sobre l'Alqueria Alcàsser de Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 23).

²⁹ Pau MORA- Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca...*265).

³⁰ Posseïdor de part de l'alqueria Blanca (Andreu PONÇ FULLANA: *Història de Santanyí. Segle XIII*, Santanyí, 1984, 28).

³¹ Tracta assumptes amb en Pere Castelló de Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...*6).

³² Tracta assumptes amb en Pere de Montosoliano (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...*6).

³³ Batle de Santanyí i altres termes de Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...*8).

³⁴ Venedor de part de l'alqueria Galera de Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...*10).

³⁵ Comprador de part de l'alqueria Almunia a Santanyí (Andreu PONÇ FULLANA: *Història de Santanyí...*21).

³⁶ Receptor en establiment de part de l'alqueria Benfuraca a Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...*11).

³⁷ Comprador d'unes cases a Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...*14).

³⁸ Posseïdor de drets sobre un rafal de la Galera (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...*17).

³⁹ Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...*19.

⁴⁰ Tinent de drets sobre l'alqueria Benilassar, al terme de Santanyí (Andreu PONÇ FULLANA: *Història de Santanyí...* 24).

⁴¹ La seva vídua n'Arsenda establia part de l'alqueria Benilassar a Santanyí (Andreu PONÇ FULLANA: *Història de Santanyí...* 24).

⁴² Marmessor del testament de Joan Jordi (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 34).

⁴³ Posseïdor de part de l'alqueria Blanca a Santueri (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 19).

⁴⁴ *Bartholomeo de Comabela de Montealbo* (ARM PN M-3 f. 88v).

⁴⁵ Receptor de dues jovades de terra a l'alqueria Aazela a Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 20).

⁴⁶ Receptor de dues jovades de terra a l'alqueria Aazela a Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 21).

⁴⁷ Receptor d'un rafal anomenat Cuchar, situat dins Padrina, a Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 21).

⁴⁸ *Guillermus de Colielo de Biayna* (Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* IV, 39).

⁴⁹ Posseïdor de quatre jovades a l'alqueria de Búger (Rosselló, 1978: 641).

⁵⁰ Comprador d'un rafal d'en Ramon Macip (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 21).

(1242)⁵¹, Bernat Celler de *Minorisa* –Manresa- (1242)⁵², Miquel Oller de Vilafranca (1242)⁵³, Ramon Porter de Girona (1243)⁵⁴, Bernat de Vilardell de Rodor⁵⁵ (1252), Ramon Ros de Pollestre (1255)⁵⁶, Berenguer de Puig de Caldes de Montbui (1256)⁵⁷, Ramon Esteve de Castelló d'Empúries (1260)⁵⁸. En alguns casos, la designació encara pot ésser més complexa, com, el 1272, la del ciutadà de Mallorca Pasqual Martí de Balcerenys de Manresa (*Paschal Martini de Baussarenys de Minorissa civi eiusdem civitatis [Maioricarum]*)⁵⁹. En aquests casos, atesa la concreció del sistema de designació, és molt probable que la darrera designació toponímica indiqui l'origen concret de la persona. Un hom pot observar l'existència de designacions toponímiques dobles (Bartomeu de Comabella de Montblanc, Bernat de Vilardell de Rodor). Possiblement, la primera designació feia esment a l'origen, antic o recent, d'aquestes persones, i la segona, a la localitat en la qual residien abans d'establir-se a Mallorca.

De vegades pot esdevenir que la mateixa persona –o presumiblement la mateixa— aparega anomenada amb designacions toponímiques dobles o simples; per exemple, en el documentari de la vila de Bunyola del segle XIII reunit per en Ricard Soto s'hi localitzen, entre moltes d'altres, les següents referències:

- Bernat de Ripoll de Reus (1266, *Bernardo de Ripullo de Reus*⁶⁰)
- Bernat de Ripoll (1268, *Bernardus de Riuopullo*⁶¹)
- Bernat de Ripoll des Castellnou (1275, *Bernardo de Ripol des Castronovo*⁶²).
- Bernat de Ripoll (1282, *Bernardus de Riuopullo*⁶³).

2. La inestabilitat de les designacions antroponímiques

Els exemples anteriorment citats permeten il·lustrar una altra de les característiques de l'antroponímia mallorquina del segle XIII, la inestabilitat de les fórmules de designació dels colons –que no es consolidaren fins al segle XIV—, que es manifesta en el següents fenòmens:

a) La tendència a perdre el locatiu dels apel·latius toponímics, com també l'article salat que precedia un bon esplet de "l·linatges".

b) La simplificació de les designacions. A mesura que avança el segle les fórmules de designació complexes (aquelles constituïdes per un prenom, un "l·linatge" i un topònim) esdevenen de cada vegada més estranyes, cosa que implica que els mateixos colons o els seus descendents reduïren la seva designació a un prenom i un "cognom", que podia ser o no la designació toponímica. Així, el 1239 en Domingo Esteve de Girona⁶⁴,

⁵¹ Posseïdor de dues jovades a l'alqueria Benilassar, al terme de Santanyí (Andreu PONÇ FULLANA: *Història de Santanyí...* 24).

⁵² Posseïdor d'altres dues jovades a la mateixa alqueria (Andreu PONÇ FULLANA: *Història de Santanyí...* 24).

⁵³ Posseïdor de dues jovades a l'alqueria Benilazad a Santanyí (Andreu PONÇ FULLANA: *Història de Santanyí...* 26).

⁵⁴ *Raimundus Porter de Gerunda* (Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* IV, 76).

⁵⁵ Pau MORA- Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca...*267.

⁵⁶ Receptor de l'establiment d'unes cases a Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 27).

⁵⁷ Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Noticiari d'Estellencs (segles XIII-XVI)*, Mallorca, 1997, 5.

⁵⁸ Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Cronicó felanitxer. Apèndix. s. XIII-XVI*, Mallorca, 1986, 7.

⁵⁹ ARM ECR 348 f.59.

⁶⁰ Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* IV,213.

⁶¹ Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* IV,234.

⁶² Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* IV,270.

⁶³ Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* IV, 162.

⁶⁴ Receptor de dues jovades de terra a l'alqueria Aazela a Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 20).

en Bartomeu Companyó –o Company- de Girona⁶⁵ i en Guillem Joan de Llagostera⁶⁶ reberen en establiment terres a Felanitx. A més, aquests colons reberen plegats en establiment l'alqueria Benimartí; com a receptors d'aquest establiment apareixen anomenats Domingo Esteve, Bartomeu Companyó i Guillem Joan⁶⁷. En principi, doncs, l'apel·latiu toponímic –de Girona, de Llagostera- no es consolidava com a llinatge. Però el 1242, quan el procurador del rei tornava a establir, després de la mort de Nuno Sanç, fins aleshores senyor feudal de la contrada, aquelles terres al colons anteriorment esmentats, en aqueixa ocasió apareixen anomenats com Esteve de Girona, Bartomeu Company i Guillem Joan⁶⁸. Almanco en aquest document, en Domingo Esteve de Girona havia perdut el seu prenom –Domingo- que era substituït pel seu “cognom” (Esteve) que, a la vegada era substituït com a “llinatge” pel toponímic *de Girona*. És possible que aquesta fluctuació en la designació afectàs també en Guillem Joan de Llagostera i els seus descendents, ja que en el darrer quart de la centúria apareixen esmentats com a posseïdors de béns a Felanitx en Guillem Llagostera (1270)⁶⁹ i en Guillem Joan (1282)⁷⁰ –la mateixa persona?.

c) Diferents designacions per a la mateixa persona, fins i tot al mateix document En paraules d'en Ricard Soto, “de vegades hom pot trobar membres de la mateixa família que utilitzen llinatges diferents, en un sistema de filiació no plenament soldificat, i així és freqüent que una persona utilitzi alternativament un llinatge, un malnom i un apel·latiu de procedència. A la inversa, un “cognom” no garanteix consaguinitat”⁷¹: el 1279, en Berenguer sa Creu, posseïdor de la meitat d'una alqueria a Valldemossa, també era anomenat Berenguer sa Fàbrega (*Berengarius de Cruce qui alias vocat Berengarius de Fabrica*⁷²); el mateix any apareix anomenat únicament com a Berenguer sa Fàbrega (*Berengario sa Fàbrega*⁷³). El 1281, en Pere Vaquer, posseïdor de béns a la Vall d'Orient, és descrit com a fill d'en Guillem Alcover, també anomenat Guillem Vaquer (*Petrus Vacher, filius et heres Guillermi de Alcoerio, quondam, qui aliter vocabatur Guillermi Vacher*⁷⁴). El 1298-1301, en Jaume Rocabertí (*Jacobus de Rochabertino*), posseïdor de terres a Pollença també era conegut com en Jaume *de Molnerio*. La diferència, fins i tot, es podia estendre al prenom: en els mateixos anys, en Guillem Massana (*Guilelmus Massana*), un altre colon de Pollença, també era anomenat Jaume de Grada (*Jacobus de Grada*⁷⁵).

d) Tot i que la tendència absolutament majoritària era la d'expressar la filiació amb l'adopció de l'apel·latiu patern o “cognom”, també es pot documentar com pares i fills eren coneguts amb diferents “llinatges”. Qualque exemple: el 1249, en Bernat Piquer i Pere de Begur apareixen descrits com a fills del difunt Berenguer de Begur⁷⁶. En Bernat

⁶⁵ Receptor de dues jовades de terra a l'alqueria Aazela a Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 21).

⁶⁶ Receptor d'un rafal anomenat Cuchar, situat dins Padrina, a Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 21).

⁶⁷ Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 21.

⁶⁸ Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 22.

⁶⁹ Testimoni d'un testament a Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...* 15).

⁷⁰ Comprador de terres a la Galera (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...* 23).

⁷¹ L'autor fa referència als colons del segle XIII del terme de Bunyola, però aquestes afirmacions es poden fer extensives a la totalitat de la ruralia, com a mínim, de Mallorca durant el segle XIII (Ricard SOTO COMPANYY: “Colonització i diferenciació pagesa a la Mallorca del segle XIII”, *Doctor Jordi Nadal. La industrialització i el desenvolupament econòmic d'Espanya*, Vol. I. Barcelona, 1999, 375- 401, 392).

⁷² Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* V, 386.

⁷³ Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* V, 392.

⁷⁴ Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* V, 453.

⁷⁵ Àngel RODRÍGUEZ CARREÑO: *El territori de Pollença sota el Temple (1298-1304)*, Anuari 2000, Ajuntament de Pollença, Mallorca, 2002, 248.

⁷⁶ Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca en el segle XIII. I*, Mallorca, 2001a, 35.

Cabrer, posseïdor (1293) de part del Rafal Roig (Santanyí) era fill d'en Berenguer de Ferreres, posseïdor (1266) de la mateixa tinença⁷⁷.

e) En alguns casos, adopció com a apel·latiu o "llinatge" del prenom patern. Aquest sistema de designació onomàstica, habitual a Catalunya, Occitània i Aragó en centúries anteriors, encara era freqüent a l'Aragó, tot i que es trobava en recessió. Allà, bona part de les designacions consistien en el prenom seguit del nom del pare acabat en -ez o -oz (a Mallorca catalanitzades en -es, -is o -os), que podem trobar encara entre els colons i beneficiaris d'origen aragonès, castellà, navarrès i portugués que reberen béns a Mallorca⁷⁸; per exemple, en Nunyo Peris (1277) era fill d'en Pere Nunyis⁷⁹ i en Pere Ferrandis (1284) ho era d'en Ferrando Ivanyes⁸⁰. Però aquest sistema (prenom més prenom patern) també s'observa en colons que, en la seva majoria, eren d'origen català: el 1258 els fills d'en Montaner Salat, difunt, i de la seva esposa Elvira, habitants de la vall de Bunyola nomien Ramon Muntaner, Guillem Muntaner i Ferrer Muntaner⁸¹; el 1259, el fill d'en Genís de Reus, colon establert a Alcúdia, documentat sempre amb aquesta designació, és anomenat Jaume Genís⁸². Els fills d'en Constantí de Solsona i la seva esposa Barcelona, posseïdors de l'alqueria Beniapulxor a Felanitx eren anomenats, respectivament, Bernat Constantí –el 1262– i Pere Constantí –el 1281–⁸³. En aquest cas, i en d'altres on el nom també podia ser un cognom⁸⁴, hom pot dubtar si el terme que fa documentalment les funcions de prenom ho era en origen o en la llengua parlada, ja que seria possible que una designació complexa (prenom + "llinatge" + designació, toponímica o no) s'haguera simplificat, potser només documentalment, eliminant de la referenciació documental la primera part d'aquesta. Més clar és el cas Bernat Perpinyà (1290), fill d'en Perpinyà Torrella, posseïdor d'una alqueria a Santa Maria del Camí⁸⁵. El 1291, el fill de n'Andreu de Tortosa apareix descrit com en Jaume Andreu⁸⁶. Cal fer esment, tanmateix, que les persones d'origen aragonès (o castellà, o navarrès) també eren designades amb els sistemes onomàstics habituals en la majoria

⁷⁷ Andreu PONÇ FULLANA: *Història de Santanyí...* 19-20.

⁷⁸ Les persones originàries d'aquest origen són relativament freqüents a la porció reial i als dominis de Nunó Sanç, atès que eren nombroses en la seva mainada. Es tracta sobretot de cavallers i beneficiaris al repartiment que, en la majoria dels casos, no arrelaren a Mallorca i que alienaren les seves possessions. La seva onomàstica és molt diferent de la gran majoria de colons, originaris de Catalunya –la gran majoria– i, també, d'Occitània. Vegeu-ne alguns exemples, extrets dels documentaris de Felanitx elaborats per en Ramon Rosselló: en Gonsal, nebot d'en Garcia Gonsal (1246), posseïdor de part de l'alqueria Benimartí (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 22); en Miquel Nunis (1246) comprador de l'alqueria Benimartí i de dos rafals a Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 23); en Garcia Garcies (1246), venedor de l'alqueria Benimartí i de dos rafals a Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 23); en Garcia Ortís (1278), posseïdor d'una tinença vora cala Murada (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...*17); n'A.M. Peris (1281), antic posseïdor del rafal Alpassar, comprat a Garcia Gonsalvis, tengut a delme i tasca pels hereus d'en Miquel Nunis i de na Bruna, vídua d'en Gonsal Ruís (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...*21); n'Arnau Peris (1280), rector de Santa Maria de Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...*19).

⁷⁹ Segons en Jaume Albertí i en Ramon Rosselló en Pere Nunis, propietari alodial de part de l'alqueria de *Xilvar* (Selva) al Repartiment, probablement era de la host d'en Pere de Portugal. Aquests autors afirmen que "el successor de Pere Nunis fou el seu fill Nunyo Peris. El trobam documentat el 1277 quan ostentava el domini directe d'una vinya i figueral de la qual percebia delme i tasca". A més, cal esmentar que en el primer quart del segle XIV, abans del 1330, na Margalida, muller de Nuno Peris i el seu fill Pere Nunis varen alienar els seus honors de al vila de Selva (Jaume ALBERTÍ ALBERTÍ–Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Història de Selva (1229-1600)*, Mallorca, 2003, 37). Per tant, aquesta família, entrat el segle XIV, continuava mantenint aqueix sistema de transmissió antroponímica.

⁸⁰ Posseïdor del delme i tasca sobre el camp anomenat de les Llebres (Andreu PONÇ FULLANA: *Història de Santanyí...* 17),

⁸¹ *Ego Alvira, uxor quondam Montanari Salat, comorans in valle de Boynola, in alqueria de Barchinona, consilio et voluntate Raimundo Montaner et Guillermo Muntaner et Ferrario Muntaner, filii mei et dicti Montanari...* (transcripció d'en Ricard Soto a Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* IV, 143).

⁸² Ramon ROSSELLÓ VAQUER: "Documentari", Antoni MAS FORNERS- Guillem ROSSELLÓ BORDOY- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Història d'Alcúdia. De l'època islàmica a la Germania*, Alcúdia, 1999, 339-538, 344-345.

⁸³ Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...*9, 21.

⁸⁴ És a dir, un prenom convertit en "llinatge" fossilitzat (com Cifre) o no (com Bernat o Ramon).

⁸⁵ Josep CAPÓ JUAN: *La vila de Santa Maria del Camí...*47.

⁸⁶ Jaume ALBERTÍ ALBERTÍ–Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Història de Selva...* 47.

de la població. Les seves designacions també podien consistir en un prenom seguit d'una apel·latiu toponímic (per exemple, Vicenç d'Exea⁸⁷ o Examen de Fillera)⁸⁸ i també s'hi observa la mateixa inestabilitat onomàstica que en la dels colons d'origen català i occità. El 1273, en *Garssias Aragonès* era descrit com a fill d'en *Xanxo Aragonès habitatori d'Artan*⁸⁹. El seu fill, però, era anomenat Pere Garcia i el seu nét ho era Garcia Aragonès⁹⁰.

f) Germans amb apel·latius diferents⁹¹: el 1234 apareix esmentat a Muro en Pere Andreu, germà d'en Guillem d'Abadenques⁹². El 1245, en Vidal de Castelló feia donació al seu germà Guillem de Llagostera dels béns que tenia a Deià (*Vitalis de Castillione (...) dono et concedo tibi Guillemo de Lacustaria patri meo*⁹³). Molt possiblement, aquest Vidal de Castelló és el mateix que, el 1243, és anomenat Vidal de Llagostera en un instrument en què rebia terres en establiment a Deià, juntament amb en Bernat de Llagostera (*Bernardo de Lacustaria et Vitali de Lacustaria*⁹⁴). El 1283 en Bernat de Montblanc de Santa Margalida, en el seu testament, nomenà marmessors en Domingo Monjo i en Pere de Montblanc, els seus germans (*Domenici Monje et Petri de Monte albo patris dicti testatoris*)⁹⁵. De vegades, en les fórmules de designació compostes, les diferències podien consistir a la pèrdua de la darrera partícula (el topònim) o, fins i tot, en el canvi d'aquesta. Així, el 1298, en Viurevol Ferrer, posseïdor d'unes cases a la parròquia de Guinyent i fill d'en Joan Ferrer de Breto, era germà d'en Bernat Ferrer de Lloret⁹⁶.

g) De vegades, hi ha indicis que permeten suposar que la mateixa persona –o la mateixa família— podia aparèixer esmentada amb apel·latius diferents, tot depenent de l'indret en què fos registrada documentalment. El 1241 en Nicolau Bonet establia l'alqueria Albocara, al terme de Santanyí, a en Feliu Torrelles de Montgrí i al seu fill Esteve. El 1296, en Pere Arrapat i la seva esposa Guerava, residents a la parròquia de Santa Maria del camí venien la meitat d'aquella alqueria, tot indicant que l'esmentat Pere Arrapat la tenia per successió de son pare, *n'Esteve Arrapat en altra manera anomenat Esteve de Torrelles*⁹⁷. Tot plegat permet observar les variacions que experimenta l'onomàstica de la mateixa família: l'apel·latiu toponímic del pare, que segurament indicava, per la seva concreció, la procedència directa del colon (la vila del Baix Empordà del mateix nom), es va reduir a *de Torrelles* en la designació documental del seu fill Esteve, aquell mateix que també era conegut com n'Esteve Arrapat, designació que fou la que acabà per arrelar. El 1271 es documenten n'Esteve i en Feliu Arrapat com a posseïdors de béns a Santa Maria del Camí⁹⁸, on, el 1359, en Bernat i en Pere *Arapat* apareixen a la llista d'homes d'armes⁹⁹. Es tracta de la mateixa parròquia a la qual residia (1296) en Pere Arrapat, nét d'en Feliu de Torrelles de Montgrí. Però aquesta darrera designació –Arrapat— ja apareix anteriorment (1246), referida a en Guillem Arrapat i a n'Esteve Arrapat, posseïdors de terres a la parròquia de Santa Maria del Camí¹⁰⁰. Aquests, molt probablement, devien estar emparentats amb en Feliu de Torrelles de Montgrí; això, si l'esmentat Esteve Arrapat no era el seu mateix fill. Aqueixa fluctuació onomàstica que es detecta en la documentació, potser indicava que les mateixes persones podien ser conegudes amb designacions diferents segons quin fos l'indret en el qual apareguessen

⁸⁷ El 1239 (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Noticiari de Porreres...*7).

⁸⁸ Marmessor d'en Berenguer Redon el 1247 (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanix a mitjan segle XIII...* 23).

⁸⁹ ARM ECR 348 f. 102

⁹⁰ ARM PN M-2 f. 187v-188v; M-3 f. 88v-89.

⁹¹ Tot i que és possible que això es dega al fet que només fossen germans per part de mare, aqueixa circumstància no sembla gaire probable, sobretot en els germans documentats a època més primerenca.

⁹² Gabriel ALOMAR ESTEVE- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Història de Muro. 1229-1349...*164.

⁹³ Pau MORA- Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca...*240.

⁹⁴ Pau MORA- Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca...*233.

⁹⁵ ARM ECR 350 f.230-230v.

⁹⁶ Ramon ROSSELLÓ VAQUER: "Documentari"...354

⁹⁷ Andreu PONÇ FULLANA: *Història de Santanyí...* 20.

⁹⁸ Josep CAPÓ JUAN: *La vila de Santa Maria del Camí...*40.

⁹⁹ JOAN MIRALLES MONTSERRAT: *Corpus d'antropònims mallorquins del segle XIV*, Barcelona, 1997, 434.

¹⁰⁰ Josep CAPÓ JUAN: *La vila de Santa Maria del Camí...*51, 53.

esmentats. Al terme de Santanyí, una designació basada en la procedència concreta del colon –la vila de Torroella de Montgrí— era suficient per defugir els riscos d'homonímia, però no a la parròquia de Santa Maria del Camí. Bona part dels terrenys d'aquesta parròquia estaven ocupats pels feus de la família Torrella, senyors feudals a aquella població de Catalunya. Així mateix, a la mateixa parròquia es documenten altres colons que, de manera més o manco segura o només probable, devien procedir d'aqueixa mateixa vila: en Bartomeu de Torrella de Montgrí (1244), en Bonet de Torroella de Montgrí (1245), en Marquès Torrella (1268) i en Perpinyà Torrella (1269)¹⁰¹. Significativament, el "llinatge" Torrella o Torrelles desaparegué de Santa Maria del Camí. Aquesta desaparició, és clar, podria haver estat causada per a l'emigració o a la manca de descendència, però també pel fet que aquestes famílies haguessen estat anomenades –o s'haguessen autoanomenat— amb altres apel·latius a fi d'evitar l'homonímia. El cas de n'Esteve Arrapat o de Torrelles en podria ser un bon exemple.

h) Finalment, cal tenir sempre en compte el caràcter documental d'aquestes designacions, cosa que pot fer dubtar si, almanco en alguns casos, com el de les designacions complexes, els colons eren anomenats –o s'anomenaven a ells mateixos— de paraula amb les mateixes designacions que apareix en la documentació¹⁰². Si això fos així –com ho suggereixen bona part dels exemples citats fins ara— part de les designacions documentals es podrien deure a la voluntat de l'escrivà d'identificar clarament el subjecte, i això amb diversos mitjans. Per exemple, precisant el seu origen (com podria ser el cas de Berenguer de Puig de Caldes de Montbui o de Pasqual Martí de Balcerenys de Manresa) o, també, remarcant la possessió de béns o la residència del subjecte en un determinat indret, com podria esdevenir amb els apel·latius toponímics mallorquins que són l'objecte d'aquest treball. Fins i tot, no seria estrany que, en molts de casos, l'adopció definitiva d'un o altre "llinatge", ja en la primera meitat del segle XIV, fos el resultat de la influència de la documentació notarial i del desenvolupament de l'aparell administratiu i fiscal, que feien indispensable l'existència d'un sistema d'identificació consolidat.

3. Les característiques de les designacions amb topònims andalusins

Una vegada descrits els trets generals del sistema antroponímic dels colons cristians de Mallorca en el segle XIII, podem referir-nos a les característiques de les designacions amb topònims mallorquins:

¹⁰¹ Josep CAPÓ JUAN: *La vila de Santa Maria del Camí...*42, 47-49.

¹⁰² Sembla que aquest era un tret general dels sistemes antroponímics ibèrics i occitans, sobretot en aquells afectats per moviments migratoris més o manco importants. Així ho indica en Carlos Laliena, tot fent referència a l'impacte de la immigració franca en l'antroponímia medieval aragonesa: "Esta circunstancia plantea un problema que apenas se da en el sistema aragonés del siglo XI, pero que encontraremos de nuevo en las zonas de repoblación zaragozana. Se trata de la constatación de que no podemos de ninguna manera rebasar la barrera que los escribanos crean entre nosotros y las gentes que ostentaban estos nombres. No es tanto un problema lingüístico como podría pensarse, cuanto una cuestión formal: la redacción de un escrito que registraba derechos incitaba a una identificación más precisa de lo habitual y, al mismo tiempo, menos rigurosa –por ejemplo, mediante la elección de un corónimo en vez de un segundo nombre en nominativo, para adaptarse al modo más común de designar una persona—. Con toda probabilidad, estas gentes disponían de un sistema antroponímico más o menos bien establecido en sus regiones de origen, que podía incluir dos elementos, pero su instalación en la ciudad lo transformaba en la medida en que con el nombre individual bastaba, mientras la adición de otros documentos puede ser un efecto de la oficialidad del documento. Cómo se llamaban, cómo eran llamados por sus vecinos y como eran designados en los pergaminos pueden ser tres cosas distintas que coinciden sólo parcialmente. Incluso las designaciones podían cambiar a lo largo de la trayectoria vital de un individuo, en estas sociedades urbanas en un fluido proceso de formación" (Carlos LALIENA CORBERA: "Los sistemas antroponímicos en Aragón durante los siglos XI y XII", *Antroponimia y sociedad. Sistemas de identificación hispano-cristianos en los siglos IX a XIII*, Valladolid, 1995, 313-314). Aquesta darrera frase pot aplicar-se, i fil per randa, al sistema antroponímic mallorquí del segle XIII.

a) Com indica en Bartomeu Font¹⁰³, els individus que apareixen designades amb un apel·latiu toponímic mallorquí són sempre persones lliures, i amb prenom propis dels colons.

b) Les designacions onomàstiques amb topònims mallorquins que acompanyen els seus prenom es refereixen sempre a topònims de tinences (alqueries, rafals, honors,...) i termes, i mai ho fan a altres àmbits territorials; són apel·latius com Llodrà (1239)¹⁰⁴, de Binicanella (1243)¹⁰⁵ o de Bàlitàx (1331)¹⁰⁶. Es tracta de tinences i termes amb les quals les persones que portaven el seu topònim com a designació hi tenien o havien tengut una relació jurídica –normalment, la possessió de béns- o, com es desprèn del locatiu *de* i de les referències documentals, feien o havien fet residència a la mateixa contrada o, a tot estirar, en les seves proximitats. Un cas ben documentat és el dels posseïdors de béns a l'alqueria Lluc, situada al terme de Bunyola a la vall d'Orient. El 1243 en Ferrer de Lluc (*Ferrario de Luc*) va rebre en establiment diversos béns a l'indret anomenat Lluc de la vall d'Orient al terme de Bunyola, part dels quals confrontaven amb dos casals que l'esmentat Ferrer ja tenia a Lluc (*omnes illos casalacios quos tu iam tenes infra ortos tuos de Luch*), i altres amb les terres d'en Guillem de Lluc (*vinee Guilelmi de Luch*)¹⁰⁷. El 1247 es fa referència a en Pere de Lluc, habitador d'Orient (1247 *Petrus de Luch comorans apud Aurient in alqueria Johannis de Galiana*)¹⁰⁸. El 1262 en Guillem Padró de Lluc (*Guillelmus Pedro de Luch*) –el Guillem de Lluc que apareix en el document del 1243?— establia a n'Eimeric de Talavera un ferraginal que segregava de la seva alqueria de Lluc (*unum ferragenalem prout tibi terminavi et assignavi in alqueria nostra de Luc*)¹⁰⁹. El 1266 en Berenguer de Lluc, fill d'en Ferrer de Lluc, va vendre la seva heretat o honor a l'alqueria Lluc, a la vall d'Orient¹¹⁰. Desconeixem, tret de d'aqueix darrer cas, si els posseïdors que apareixen designats amb el locatiu de Lluc unit al seu prenom estaven emparentats o si apareixen designats així pel fet de posseir tinences –i residir-hi— a l'alqueria Lluc.

Vegem-ne un altre exemple, referit a la parròquia de Santa Margalida. El 1273 hi fou venuda una vinya situada *apud Columbars*¹¹¹, i el mateix any, com a confrontant, s'esmenten les *tenedonibus alquerie voccate Columbars*¹¹². Dos dels tinents de parts de l'alqueria apareixien amb el nom de l'alqueria com a part de la seva designació; l'un, en Bernat de Colombars (*Bernardi de Columbars*¹¹³), la tenia com a l'única; l'altre, en Pere Domènec (o Domingo) de Colombars (*P. Dominici de Columbars*)¹¹⁴, l'afegia al seu "lminatge". Aquest darrer, molt probablement, és el mateix que el mateix any apareix designat, simplement, com a *Domenicus de Columbars*¹¹⁵. Com en el cas dels posseïdors de l'alqueria Lluc, resulta impossible saber si en Bernat i en Pere Dòmènec/Domingo de Colombars estaven emparentats o si, simplement, el topònim de l'alqueria de la qual posseïen fraccions s'havia convertit en el seu mitjà de designació. Fins i tot, no seria gens estrany que en Pere Domènec de Colombars fos el mateix que, el 1260, era conegut com a Pere Domènec d'Hero¹¹⁶, atès que Hero era una alqueria que

¹⁰³ Bartomeu FONT OBRADOR: *Historia de Lluçmajor...* 137.

¹⁰⁴ Guillem Llodrà, testimoni d'una acta (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 21).

¹⁰⁵ Ferrer de Binicanella, posseïdor de drets a Manacor (Ramon ROSSELLÓ VAQUER- Rafel FERRER MASSANET: *Història de Manacor. El segle XIII*, Mallorca, 1977, 108).

¹⁰⁶ *Guillemo de Balig* (Pau MORA- Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca...*478).

¹⁰⁷ Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* IV, 59.

¹⁰⁸ Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* IV, 111.

¹⁰⁹ Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* V, 311.

¹¹⁰ *Berengarius de Luc et uxor mea Berengaria (...) vendimus (...) totam illam hereditatem sive honorem quam et quem habemus et habere debemus in alqueria Luc in valle de Aurient (...). Firmavit F. de Luc pater dicti Berengari de Luc* (Transcripció d'en Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* IV, 209).

¹¹¹ ARM ECR 348 f. 72

¹¹² ARM ECR 348 f. 149

¹¹³ ARM ECR 348 f. 72.

¹¹⁴ ARM ECR 348 f. 72.

¹¹⁵ ARM ECR 348 f. 113v.

¹¹⁶ Arxiu Parroquial de Santa Margalida.

confrontava amb la de Colombars. Fos com fos, Colombars acabà per convertir-se en un llinatge, documentat com a tal a Santa Margalida en el segle XIV i en el segle XV.

A més dels anteriors, un hom pot esmentar també els casos d'en Guillem de Tortix, del qual s'indica, el 1242, que temps enrera havia comprat l'alqueria de Tortix, a Felanitx, juntament amb en Ramon Massip¹¹⁷; també, d'en Guillem Llodrà i la seva muller Arsenda, posseïdors (1243) d'un rafal que confrontava amb el terme de Llodrà a Manacor¹¹⁸; el 1244, d'en Bernat de Caimaris¹¹⁹; el 1247, de n'Arnau de Mari de Beniforani (alqueria del terme de Bunyola)¹²⁰; també el 1247, d'en Ramon de Cunies – tinença de Felanitx¹²¹ i d'en Guillem i en Joan de Lluc Roig, posseïdors de l'alqueria Lluc Roig a Santa Margalida¹²²; el 1255, d'en Guillem d'Olivar de Deià (*Guillem de Olivari de Addayano*)¹²³; el 1260, d'en Garcia sa Tafal i, el 1269, d'en Gispert sa Tafal –sa Tafal era una alqueria del terme de Manacor¹²⁴; el 1256, d'en Ferrer d'Estellencs, posseïdor d'un alberg a Estellencs¹²⁵; el 1262, d'en Bartomeu, d'en Jaume, d'en Joan, d'en Miquel i d'en Pere Binimelis, que donaren al seu germà Berenguer Benimelis unes cases i corral a l'alqueria Benimelis, al terme de Manacor¹²⁶; el 1264, d'en Pere de Torre de Calonge – Calonge era una alqueria del terme de Santanyí—¹²⁷; el 1268, de n'Arnau d'Algaida – alqueria del terme de Castellitx, on es posteriorment es consolidà la vila que dona nom a l'actual terme municipal d'Algaida—¹²⁸; el 1273, de n'Arnau Borser de Llucalcari¹²⁹ – tinença del terme de Valldemossa— i d'en Vidal d'Estallencs –vall del terme de Puigpunyent—¹³⁰; el 1279, de n'Escarp i en Guillem de Rotana –tinença situada a Manacor—¹³¹; el 1280, d'en Guillem Oliver d'Algorefa, posseïdor de l'alqueria Algorefa a Felanitx¹³²; el 1281, d'en Nicolau d'Orient (*de Aurient*), receptor en establiment un pati de terra per fer-hi cases a l'alqueria Lluc, situada a la vall d'Orient¹³³; el 1284, d'en Guillem Portocolom, en Pere Portocolom i en Ramon Portocolom, posseïdors (1284) de l'alqueria Blanca, també anomenada Portocolom, a Felanitx¹³⁴; el 1296, d'en Pere *Maymona* fill de Jaume *Maymona*, posseïdor del rafal *Maymona* a Porreres¹³⁵. El 1297 en Jaume Cauha rebia en establiment una alqueria a Santa Maria del Camí que confrontava amb amb el rafal Cabàs, també anomenat Real Cahuas o Cavas, l'únic topònim andalusí que s'hauria conservat en aquella parròquia¹³⁶. De vegades, hom pot intuir que la mateixa persona era designada documentalment amb diferents designacions toponòmiques andalusines. El 1241 el procurador del bisbe de Tarragona establí a en Bertran *de Benizén* i a la seva muller Pereta unes cases i una algorfa que el paborde

¹¹⁷ Rosselló (1972: 22). El 1287 en Jaume de Tortix venia al seu germà Guillem de Tortig la part i els drets que tenia sobre l'alqueria de son pare, Joan de Tortix, i de la seva muller Guillemma, difunts, que consistien en l'alqueria Tortig i dos rafals, en el terme de Felanitx (Rosselló 1973: 30).

¹¹⁸ Ramon ROSSELLÓ VAQUER- Rafel FERRER MASSANET: *Història de Manacor...*108.

¹¹⁹ Joan ROSSELLÓ LLITERAS: *Els pergamins de la Cartoixa de Valldemossa*, Palma, 2000. Caimari era una alqueria de la parròquia de Sant Llorenç de Selva, al terme d'Inca, i en Bernat de Caimaris era posseïdor de terres a l'alqueria Urxella a Inca.

¹²⁰ *Arnaldus de Mari de Beniforani* (Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* IV, 104).

¹²¹ Posseïdor d'un honor a Felanitx (Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII...* 26).

¹²² Gabriel ALOMAR ESTEVE- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Història de Muro. 1229-1349. Vol II*, Mallorca, 1989, 169.

¹²³ Pau MORA- Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca...*273.

¹²⁴ Ramon ROSSELLÓ VAQUER- Rafel FERRER MASSANET: *Història de Manacor...*39, 42.

¹²⁵ Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Noticiari d'Estellencs (segles XIII-XVI)*, Mallorca, 1997, 5.

¹²⁶ Ramon ROSSELLÓ VAQUER- Rafel FERRER MASSANET: *Història de Manacor...*114-115.

¹²⁷ Andreu PONÇ FULLANA: *Història de Santanyí...* 24.

¹²⁸ RAMON ROSSELLÓ VAQUER: *Porreres en el segle XIII, Mallorca*, 1974, 23.

¹²⁹ *Arnaldus Borcer de Luc alcari* (Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* V, 324).

¹³⁰ Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Noticiari d'Estellencs...* 5.

¹³¹ Ramon ROSSELLÓ VAQUER- Rafel FERRER MASSANET: *Història de Manacor...*66.

¹³² Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...*18.

¹³³ Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* V, 463.

¹³⁴ Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...*24.

¹³⁵ RAMON ROSSELLÓ VAQUER: *Porreres en el segle XIII...*51, 54.

¹³⁶ Josep CAPÓ JUAN: *La vila de Santa Maria del Camí...*46, 50. El 1274 es documenten terres posseïdes per en Cauha a una venda de terres de la mateixa contrada (Josep CAPÓ JUAN: *La vila de Santa Maria del Camí...*45).

s'havia retengut a l'alqueria *Benizén*. L'any següent el paborde confirmà la possessió de l'alqueria *Benizén* a en Bertran de *Beniamar* i a la seva muller Pereta. En Bertran –de *Beniamar* o de *Benizén*— tengué un fill que apareix documentat el 1263 com en Ramon Bertran, fill d'en Bertran de *Benizén*, fill d'en Domingo¹³⁷. Això darrer, a més, permet observar la fugacitat de bona part de les designacions toponímiques, la majoria de les quals havien desaparegut a mitjan segle XIV (vegeu l'apèndix). D'altra banda, cal tenir present que les designacions toponímiques fan referència també al nom de viles i de districtes; així, el 1239, apareix esmentat en Bernat de Bunyola (*Bernardus de Boinola*), posseïdor de cases a Bunyola¹³⁸; el 1241, a Ciutat, en Ramon Bunyola¹³⁹ i, en relació a Muro, en Bernat de Muro¹⁴⁰; el 1260, en Carbonell de Felanitx¹⁴¹; el 1266, en Pere Rovira de Bunyola (*Petri de Rovira de Bunyola*¹⁴²) i, el 1270, en Balaguer de Valldemossa (*Balagerio de Valldemussa*¹⁴³).

c) De vegades la documentació aclareix explícitament que la persona designada amb un topònim mallorquí tenia o havia tengut un altre apel·latiu, o que és fill d'una persona que n'havia portat un altre. Així, en Bartomeu Font i Obrador fa esment que, en el cas d'en Pere de Capocorp (1296) *se trata de la adaptació del sobrenombre de lugar, porque era hijo de Berenguer Nadal*¹⁴⁴; allò mateix cal pensar d'en Bernat "Natalis o de Cabocorp"¹⁴⁵. El 1268 en Ramon Rafal i en Domingo Rafal, posseïdors d'un rafal a la Galera, a Felanitx, eren descrits com a fills d'en Ramon Llobet¹⁴⁶. El 1284 torna a aparèixer documentat, a Porreres, l'apel·latiu toponímic Rafal, però en aquesta ocasió com a àlies d'en Guillem Galí, "altrament anomenat Guillem Rafal"¹⁴⁷. El 1281, en Pere de Benifet (alqueria situada a Porreres), era descrit com a fill d'en Pere Roig, altrament anomenat Benifet¹⁴⁸. El 1283 apareix esmentat en Maimó de Femenia (*Maymoni de Femenia*), posseïdor de l'alqueria Femenia a Santa Margalida. És el mateix que deu anys abans (1273) apareix anomenat com a Mateu Aham, també anomenat Maimó (*Matheo Aham qui alias per gentes voccaris Maymon habitatori Sancte Margarite de Muro*) i que tretze anys després, el 1296, és descrit com en Mateu Am, també anomenat Maimó de Femenia (*Mathei Am qui alias nuncuparis Maymonus de Femenia comoranti apud Sanctam Margaritam de Muro*)¹⁴⁹.

d) El canvi onomàstic també es pot confirmar indirectament resseguint la documentació, sobretot si aqueixa és abundant i abraça un període relativament ampli de temps. Això ha permès observar que el llinatge Mesquida, originat a la vila de Porreres, es va formar quan dos colons, en Berenguer i Pere Bartomeu, posseïdors de l'alqueria sa Mesquida a Porreres, passaren a ser coneguts en el darrer quart del segle XIII com en Pere Mesquida i en Berenguer Mesquida¹⁵⁰. De la mateixa manera, n'Antoni Gili ha mostrat clarament com en Ferrer de Valls, la seva muller Maria i els seus fills en Bernat i en Guillem de Valls, que el 1233 reberen en establiment l'alqueria de Banyeres – catalanització d'*Albajnaira* o d'*Albaynhayra*— passaren a ser coneguts, a partir del 1236,

¹³⁷ Jaume ALBERTÍ ALBERTÍ–Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Història de Selva...* 43-45.

¹³⁸ Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* IV, 10.

¹³⁹ Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca en el segle XIII...* 53.

¹⁴⁰ Gabriel ALOMAR ESTEVE- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Història de Muro. 1229-1349. Vol II, Mallorca, 1989, 167.*

¹⁴¹ Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Cronicó felanitxer...* 7.

¹⁴² Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* IV, 203.

¹⁴³ Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* IV, 287.

¹⁴⁴ Bartomeu FONT OBRADOR: *Historia de Lluçmajor...* 137.

¹⁴⁵ Bartomeu FONT OBRADOR: *Historia de Lluçmajor...* 134.

¹⁴⁶ Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII...* 17.

¹⁴⁷ RAMON ROSSELLÓ VAQUER: *Porreres en el segle XIII...* 41.

¹⁴⁸ Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Porreres en el segle XIII...* 36.

¹⁴⁹ Antoni MAS I FORNERS-Joan-Lluís MONJO I MASCARÓ: "Femenia: un llinatge toponímic mallorquí", Comunicació presentada a la *XVI Jornada d'Antroponímia i Toponímia, Universitat de les Illes Balears*, Binissalem, 22 de març de 2003 (en premsa).

¹⁵⁰ Antoni MAS I FORNERS: "Ideologia, topònims i llinatges..." 135-136.

amb la designació de Banyeres¹⁵¹. Un altre exemple: el 1255 apareix esmentat en Bernat de Deià¹⁵², el mateix que, tres anys més tard, el 1258, cedia, juntament amb la seva muller Guillema de Castellar (*Bernardus de Dayano et uxor mea Guillema de Castellario*), un rafal situat a la Vall de Deià, a la porció del monestir de la Reial, a en Berenguer, fill d'aquesta i del seu primer marit, en Berenguer de Puig¹⁵³. L'estudi de les transaccions de terres duites a terme a l'alqueria Deià indueix a pensar que aquest Bernat Deià, posseïdor d'un rafal a Deià, és aquell mateix que, en la documentació del 1239-1245, és conegut com en Bernat d'Escala, colon que assolí un important patrimoni a l'alqueria i que no torna a aparèixer documentat a partir del 1245; és a partir d'aleshores (1255 i 1258) quan apareix esmentat en Bernat de Deià. Aquesta suposició sembla confirmar-se pel fet que la dona d'en Bernat d'Escala, que apareix signant diversos instruments juntament amb el seu marit, nomia Guillema¹⁵⁴, com l'esposa d'en Bernat de Deià – Guillema de Castellar—, aquella que signa el mateix document del 1258 únicament com a Guillema. Però també caldria la possibilitat que en Bernat de Deià fos aquell que, el 1247, era anomenat Bernat de Llagostera, casat també amb una dona que nomia Guillema¹⁵⁵, i posseïdor d'una alqueria a Deià que li havia subestablit en Bernat d'Escala¹⁵⁶.

e) L'anterior permet apreciar que les designacions amb topònims mallorquins experimentaven els mateixos fenòmens que afectaven les designacions toponímiques de la resta dels colons establits a l'illa i dels seus descendents: d'una banda, l'existència de fórmules de designació simples (prenom seguit d'una designació toponímica, com Guillem Llodrà o Bernat de Bunyola) i compostes (prenom seguit d'un "cognom" i d'un topònim, com Arnau Borser de Llucalcari o Guillem Oliver d'Algorefa); de l'altra, la inestabilitat i els canvis de designació que propiciaven que apareguessen fills amb un "llinatge" diferent als del pare (Ramon Rafal i en Domingo Rafal, fills d'en Ramon Llobet) o que la mateixa persona aparegués esmentada amb designacions diferents (en Berenguer Bartomeu de sa Mesquida o en Berenguer Mesquida; en *P. Dominici de Columbars* o en *Domenicus de Columbars*). A més, en relació a l'anterior cal dir que les formes de designació composta o complexa que incorporen un topònim, mallorquí o no, és poc habitual que es repetesquin, i que en altres ocasions --o en el mateix document-- la persona a la qual descrivia ho siga amb una designació simple (un prenom seguit un altre apel·latiu). Això fa pensar la designació toponímica que acompanyava el prenom i l'apel·latiu (que també podia ser toponímic)¹⁵⁷ era emprada a fi d'indicar l'origen de l'individu (com el cas d'en Guillem Joan de Llagostera, que el 1242 només és anomenat Guillem Joan) o la residència o la possessió de béns a un indret de Mallorca (com el cas d'en Pere de Rovira de Bunyola, o en *Domenicus de Columbars*) i que, per això mateix, podia canviar quan variava la residència o no era emprada en altres contextos; és a dir, podia tenir unes funcions semblants a les dels malnoms que apareixen en la documentació més tardana. De més a més, esdevé difícil – o impossible— de dilucidar, en els casos en què el prenom podia ser també una designació o "llinatge", si la partícula que en fa les funcions ho era en origen, o si aquest era originàriament un "cognom". Per exemple, sembla més o manco clar que el "prenom" d'en *Domenicus de Columbars* n'era originàriament el "llinatge" (*P. Dominici de Columbars*), i potser continuava fent aqueixa funció en altres contextos. Era també el

¹⁵¹ Antoni GILI FERRER: "Banyeres un topònim de cap de brot", Sobre onomàstica. *Jornades d'Antroponímia i Toponímia* (1993-2002), Mallorca, 2004, 179-180.

¹⁵² Pau MORA- Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca...*273.

¹⁵³ Pau MORA- Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca...*289.

¹⁵⁴ Na Guillema apareix signant un establiment duit a terme per en Bernat d'Escala el 1241, un altre del 1244, i el 1245 venia, juntament amb el seu espòs, una tercera part de l'alqueria Deià (Pau MORA- Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca...*234, 243, 249).

¹⁵⁵ ÁLVARO SANTAMARÍA ARÁNDEZ: Ejecutoria del Reino de Mallorca, Palma, 1990, 625.

¹⁵⁶ Pau MORA- Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca...*233-234.

¹⁵⁷ En pot servir d'exemple en Pere de Rovira de Bunyola (*Petri de Rovira de Bunyola*, Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials...* IV, 203).

cas d'en Bertran d'en Bertran Benizén, pare d'en Ramon Bertran, o el fill va adoptar com a designació el prenom de son pare?

4. Innovació o tradició?

Aquesta inestabilitat antroponímica no era cap particularitat de l'onomàstica mallorquina, tot i que –pot ser— hi era més accentuada pel fet que es tractava d'una població d'assentament recent, que procedia d'un gran nombre de masos, viles i poblacions del continent. A la Catalunya dels segles XII i XIII, d'on procedien la gran majoria dels colons establits a Mallorca¹⁵⁸, era habitual que els pagesos adoptassen com a designació el nom del mas o la tinença que posseïen o en la qual feien residència. Segons en Lluís To,

“Dans l'évolution générale de l'anthroponymie masculine du XIIe siècle, on a déjà signalé l'importance croissante des anthroponymes formés par un nom et un toponyme. On ne peut pas oublier la part de ce dernier groupe qui correspond aux paysans en général. Il n'est pas difficile, par exemple, de repérer de nombreux individus qui seront désignés à partir du premier tiers du XIIe siècle d'après le nom de leur maison ou plutôt de l'exploitation agricole où ils sont astreints à résider. De même chez les roturiers on sait que depuis le XIIe siècle certains individus prennent le nom de leur tenure, de leur mas. Il s'agit comme on l'a vu d'un terroir familial où ils ont fixé leur résidence et où les générations d'héritiers vont se succéder, parfois pendant des siècles”¹⁵⁹.

De més a més, cal fer esment que els canvis de cognom encara hi eren freqüents a la segona meitat del segle XIV. El mateix autor, estudiant les estratègies familiars de la regió de Girona en la segona meitat del segle XIV assenyala que els canvis de llinatge se solien produir quan un hom passava, normalment com a conseqüència d'un matrimoni, a residir a un altre mas:

“El hombre que se casaba con la heredera de un manso a menudo aparece con su apellido cambiado o tomando el de su esposa que a su vez es el del manso como un “alias”, de modo que el apellido de la casa no se “pierde” a pesar de la falta de herederos de sexo masculino y así se refuerza la imagen de continuidad. Por ejemplo Antonio Collell, oriundo de Llagostera, *nunc vocato Antonius Proença*, cambió su apellido tras casarse con la hija de Guillermo Provençal y entrar en el manso Provençal. Y en relación al uso del “alias” *Bernardus Ribaçayada alias nominatum Bernardus Gili*, es quien declara en el cabreve que sin duda perteneció a la familia de su mujer, Geralda, hija y heredera de Pedro de Ribaçayada. En general un hombre toma el nombre del manso en el cual se instala aunque no sea mediante su matrimonio con la heredera. Por ejemplo *Bernardus Blanch oriundus vicinatus termini castris Locustaria nunc vero vocatus Bernardus Puiolli* recibe este nombre trans convertirse en titular del manso Pujol que recibió de su tía Geralda antes de 1375”¹⁶⁰.

¹⁵⁸ Escau de recordar que l'emigració colonial de Mallorca es perllongà, amb flux més o manco estable, entre el 1230 i el 1348 (Antoni MAS I FORNERS: “El procés repoblador a Mallorca durant la primera meitat del segle XIV. Una aportació al seu estudi”, *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. Palma, Tom 50, 1994, 167-198).

¹⁵⁹ Lluís TO FIGUERAS: “Anthroponymie et pratiques successorales (à propos de la Catalogne, Xe-XIIe siècle)”, *L'anthroponymie document de l'histoire sociale des mondes méditerranéens médiévaux*. École Française de Rome, Palais Farnèse, Roma, 1996, 421-436, 433.

¹⁶⁰ Lluís TO FIGUERAS: “Estrategias familiares y demografía: una aproximación a partir de las fuentes catalanas”, *Aragón en la edad media. Demografía y sociedad en la España Bajomedieval*, Saragossa, 129-156, 2002, 153. L'autor també reporta els casos d'en Guillem Dalmau i de n'Arnau Joan. En Guillem Dalmau, del terme de Llagostera, quan va “entrar” en el Mas Salom d'Aro, va afegir al seu nom *nominatum Guillelmus Çalom*. El mateix féu n'Arnau Joan quan va entrar al mas Deulofeu de la parròquia de Santa Maria de Fenals – *Arnaldus Johannis alias cognominatus Deulofeu qui intravi mansum Deuslofeu* —(Lluís TO FIGUERAS:

Per tant, l'adopció del nou apel·latiu –que feia referència al mas en el qual s'establien— respon a les vinculacions jurídiques i d'habitat que en derivaven. Resulta difícil no relacionar aquesta pràctica amb el sistema antroponímic de Mallorca en el segle XIII i, particularment, amb l'aparició de llinatges toponímics andalusins. Com hem vist, les persones que els portaven eren lliures, de les quals no s'indica mai que haguessen estat andalusines o esclaves. De més a més, tenien prenom propis dels colons i, en alguns casos, hem pogut documentar que havien tingut designacions diferents al topònim andalusí, cosa que reforça encara més la idea que eren colons i no andalusins, batiats o no. D'altra banda, també es documenta que les persones que apareixen designades amb topònims mallorquins, o els seus avantpassats, tenien o havien relacions jurídiques –normalment, possessió de terres— o de residència amb la tinença nomenada amb el topònim (o amb l'indret on era ubicada). Tot plegat em fa pensar l'aparició d'aquests apel·latius amb topònims mallorquins no és altra cosa que la perpetuació a Mallorca dels hàbits de creació onomàstica de les àrees d'origen dels colons, en les quals bona part de les designacions es basava en la toponímia referida a regions, comarques, poblacions, masos i tinences. En aquests casos, tant a Catalunya com a Mallorca, la designació toponímica indicava l'origen, antic o recent, de l'individu que la portava o, també, quina era la seva residència o l'indret on posseïa terres i, per això mateix, podia variar quan aqueixa residència canviava o quan variaven els vincles jurídics amb la tinença. I, a més, un hom ha pogut documentar com, en altres contexts, part de les persones que eren conegudes amb una designació toponímica ho eren, o es feien anomenar, amb un "llinatge". Per exemple, el toponímic Moscari, que apareix a la llista d'homes d'armes de Montuïri com si fos un "cognom" era en realitat una espècie de malnom (*En Pericó Pons, en altra manera apelat Mosqari*).¹⁶¹ Això, segurament, explica la desaparició de la majoria d'aquestes designacions durant els segles XIII i XIV i que molt poques arribassen a consolidar-se com a llinatges més enllà de l'edat mitjana (com Binimelis, Bunyola, Deià, Caimari, Colombars, Femenia, Fornari, Llodrà o Mesquida, i potser qualcun més). De fet, al *Corpus d'antropònims mallorquins del segle XIV*, de Joan Miralles¹⁶², només hi hem sabut localitzar els següents: Alcanella, Algaida, Bàltx, Beniagol, Beniamar, Benifila, Benimala, Binimelis, Benitaref, Bunyola, Campos (?), Colombars, Deià, Femenia, Fornari, Llodrà, Lluc, Lluc-roig, Maimona, Melis (contracció de Binimelis?) (?), Mesquida, Moscari, Portocolom, Randa, Rafal, i Tuent. La majoria d'aquests apel·latius es continuaven localitzant a les parròquies on s'ubicava el topònim o a les seves proximitats, tot i que cal assenyalar que alguns també eren presents a les majors poblacions de l'illa (Inca i Ciutat), segurament com a conseqüència dels moviments migratoris arreu de l'illa (vegeu l'apèndix).

"Estrategias familiares y demografía: una aproximación a partir de las fuentes catalanas"...142-143). Anys enrera (1994) en una cata a l'atzar en els protocols notariais de l'Arxiu Històric de Girona, tot cercant notícies sobre Mallorca vaig recollir, per curiositat, aqueixes dues referències a l'Arxiu Històric de Girona, (Protocols notariais, Sant Feliu de Guíxols, Gispert Roig, 2): a) Berenguer Pujol *olim cognominatus Gamundini* de la parròquia de Santa Cristina d'Aro, (1348, desembre, idus, 7); b) *Bn. Catalani postea vocati Bn. de Pulcroloco de Episcopali* (1349, març, calendes, 8).

¹⁶¹ JOAN MIRALLES MONTSERRAT: *Un llibre de cort Reial Mallorquí del segle XIV*, 2 vol, II, Mallorca, 1984, 156, 254.

¹⁶² JOAN MIRALLES MONTSERRAT: *Corpus d'antropònims mallorquins del segle XIV*.

Apèndix

Llinatges toponímics localitzats al *Corpus d'antropònims mallorquins del segle XIV*

(Font: Joan Miralles Montserrat: *Corpus d'antropònims mallorquins del segle XIV*)

Llinatge	Designació documental	Lloc
Alcanella	d'Alcanella, Pere	Manacor, 1359; MA Parròquia Sant Nicolau, 1329; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1329; PSE1, 1r; Parròquia Sant Nicolau, 1329; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1329; PSE1; 18v
Algaida	d'Algaida, Jacme	Parròquia Sant Nicolau, 1329; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1329; PSE1, 1v; Parròquia Sant Nicolau, 1329; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1329; PSE1; 24r
	d'Algaida, Pere	Parròquia de Sant Jaume (Ciutat), mitjan segle XIV; SJ, 3v
Bàlitz	de Bàlig, Jacme	Parròquia de Sant Miquel (Ciutat), 1364; PSM1, 2v
Beniagol	Beniagoll	Inca, 1336; IN2, 9r, 10r, 11r, 13r, 14v, 14r, 16r, 17v, 21r, 22r, 22v, 23r, 23v, 24r
Beniamar	de Beniamar, Bernat	Inca, 1336; IN2, 1r
	de Beniamar, Guillem	Inca, 1336; IN2, 8r
Benimala	de Benimala, Vanrell	Manacor, 1359; MA, 44v
Benifila	Beniffila, Bernat	Inca, 1329; IN1 17 r.
Benimelis	Benimelis [m.]	Inca, 1359; IN3, 3r
	Benimelis, Jacme	Manacor, 1359; MA
	da Benimelis, Jacme	Manacor, 1359; MA, 44v
	da Binimelis, Miquel	Inca, 1336; IN2, 9v
	de Benimelis, Bertomeu	Parròquia Sant Nicolau, 1329; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1329; PSE1, 18r
(?)	Melis, Pere	Artà, 1359; AR, 43r
(?)	Melis, Salvador	Sineu, 1359; SI, 35v
Benitaref	de Benitareff, Macip	Parròquia de Sant Miquel (Ciutat), 1390; PSM2, 53 r
Bunyola	Bunyola [f]	Inca, 1336; IN2, 8v
	Bunyola, Antoni	Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1336; , 8v
	Bunyola, Arnau	Biniamar (Selva), 1359; BIN, 53r
	Bunyola, Bernat	Inca, 1359; IN3, 2r; Inca, 1359; IN3, 4v
	Bunyola, Guillemó	Inca, 1336; IN2, 5r; Inca, 1336; IN2, 12v
	Bunyola, Pere	Inca, 1329; IN1, 11v
	Bunyola, Ramon	Huialfàs, 1359; Hu, 43v
Campos (?)	Campos, Guillem	Santa Margalida, 1359; SMG, 36v
Colombars	Colombàs, Johan	Valldemossa, 1359; VA, 6v
Deià	Dayà, Bartomeu	Valldemossa, 1359; VA, 6v
	Dayà, Esteva	Valldemossa, 1359; VA, 6v
	Dayà, Guillemó	Call de Mallorca, 1350, 23v
Felanitx	da Falanig, Moxí	Santa Margalida, 1359; SMG, 36v
Femenia	da Famania, Bernat	Parròquia Sant Nicolau, 1329; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1329; PSE1, 17v;
	de Ffamania, Pere	Parròquia Sant Nicolau, 1329; Parròquia de

		Santa Eulària (Ciutat), 1329; PSE1, 21v
	de Ffamanía, Pere	Santa Margalida, 1359; SMG, 36v
Fornari	Famaniya, Pere	Parròquia de Sant Nicolau (Ciutat), mitjan XIV; PSN2, 13v
	Antoni	Huialfàs, 1359; Hu, 32v
	Valentí	Inca, 1336; IN2, 1r
Llodrà	Visens	Inca, 1336; IN2, 2r
	Lodrà, Bernat	Manacor, 1359; MA, 44v
	Lodrà, Guillemó	Manacor, 1359; MA, 44v
	Lodrà, Mateu	Inca, 1336; IN2, 15v
	Lodrà, Pere	Inca, 1359; IN3, 2r
	Lodrà, Pericó	Inca, 1336; IN2, 15v
	Lodrà, Ramon	Inca, 1336; IN2, 15v
	Lodrana	Inca, 1329; IN1, 33v; Inca, 1329; IN1, 34r Parròquia Sant Nicolau, 1329; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1329; PSE1, 10v; Parròquia Sant Nicolau, 1329; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1329; PSE1, 19r
Lluc	de Luc, Fransesc	Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1336; , 12r
	de Luch, Pere	Santa Margalida, 1359; SMG, 37v
Lluc-Roig	Luch Royg, Jacme	Llucmajor, 1359, LLU, 14v
Maimona	da Maymona, Jacme	Llucmajor, 1359, LLU, 15r
	de Maymona, Asteva	Binimala (Selva), 1359; BI, 52v
	de Maymona, Bernat	Call de Mallorca, 1350, 12r; 17v; 47v; Inca, 1329; IN1, 7v; Inca, 1336; IN2, 6r, 19r; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1329; PSE1, 4r, 9v; PSe2, 36v Parròquia de Sant Nicolau (Ciutat), mitjan XIV; PSN2, 13v
	Maymona	Parròquia Sant Nicolau, 1329; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1329; PSE1, 25r
Mesquida	Maymona, Fransesch	Porreres, 1359; PO, 21r
	Mesquida [f]	Porreres, 1359; PO, 21r
	Mesquida, Anthoni	Montuïri, 1308; MO1, 5r
	Mesquida, Berenguer	Parròquia Sant Nicolau, 1329; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1329; PSE1, 6r; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1336; , 18v
	Mesquida, Bernat	Parròquia de Sant Nicolau (Ciutat), mitjan XIV; PSN2, 5v
	Mesquida, Johan	Porreres, 1359; PO, 19v
	Mesquida, Masiyà	Montuïri, 1359; MO2, 58r; Parròquia de Sant Miquel (Ciutat), 1390; PSM2, 52v
	Mesquida, Miquel	Montuïri, 1308; MO1, 2v
Moscari	Moscari, Pere	Parròquia de Sant Miquel (Ciutat), 1390; PSM 1, 10r
	Moschari, Berenguer	Petra, 1359; PE, 54v
	Moschari, Pere	Montuïri, 1359; MO2, 9v
	Mosquari [m]	
	Mosqueri, Pere	

Portocolom	de Portocolom, Pere	Parròquia Sant Nicolau, 1329; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1329; PSE1, 7r
Randa	de Randa, Maymó	Parròquia Sant Nicolau, 1329; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1329; PSE1, 4r
	Portocolom, Antoni	Felanitx, 1359; FE, 48v
	Portocolom, Guillemó	Felanitx, 1359; FE, 48r
	Portocolom, Ramon	Felanitx, 1359; FE, 48r
Rafal	Rafal, Arnau	Parròquia de Sant Nicolau (Ciutat), 1336; PSN1, 3v
	Rafal, Jacme	Sant Joan, 1359, SJ, 63r
	Rafal, Johan	Sant Joan, 1359, SJ, 63r
	Raffal, Berthomeu	Llucmajor, 1359, LLU, 15v
	Raffal, Ffrancesch	Montuïri, 1308; MO1, 3r
	Raffal, Ffrancesch	Llucmajor, 1359, LLU, 15v
	Raffal, Jacme	Castellitx, 1359; CAS, 30v
	Raffal, Johan	Parròquia de Sant Miquel (Ciutat), 1390; PSM2, 54v
	Raffal, Miquel	Inca, 1359; IN3, 1r
	Raffal, Monet	Montuïri, 1308; MO1, 2r
	Raffal, Pericó	Castellitx, 1359; CAS, 30v
	Raffal, Romeu	Selva, 1359; SE, 28v
	Raffala	Parròquia de Sant Jaume (Ciutat), mitjan segle XIV; SJ, 5r
	Raffal, Guillem	Montuïri, 1359; MO2, 59r
Randa	de Randa, Maymó	Parròquia Sant Nicolau, 1329; Parròquia de Santa Eulària (Ciutat), 1329; PSE1, 4r
Tuient	Tuyent, Bernat	Benibassí (Sóller), 1359; BEN, 27r
	Tuyent, Jacme	Parròquia de Sant Nicolau (Ciutat), mitjan segle XIV; PSN2, 5r; Sóller, 1359; SO 26v

BIBLIOGRAFIA

- Jaume ALBERTÍ ALBERTÍ-Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Història de Selva (1229-1600)*, Mallorca, 2003.
- Gabriel ALOMAR ESTEVE: *Cátaros y occitanos en el reino de Mallorca*, Palma, 1978.
- Gabriel ALOMAR ESTEVE- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Història de Muro. 1229-1349. Vol II*, Mallorca, 1989.
- Josep CAPÓ JUAN: *La vila de Santa Maria del Camí. Volum primer. De la prehistòria al segle XVI*, Mallorca, 1980.
- DIVERSOS AUTORS: *Antroponímia y sociedad. Sistemas de identificación hispano-cristianos en los siglos IX a XIII*, Valladolid, 1995.
- DIVERSOS AUTORS: *Personal names studies of medieval Europe: social identity and familiar structures*, Michigan, 2002.
- Bartomeu FONT OBRADOR: *Historia de Lluçmajor. Volumen primero. De la prehistoria al siglo XIV*, Mallorca, 1973.
- Antoni GILI FERRER: "Banyeres un topònim de cap de brot", *Sobre onomàstica. Jornades d'Antroponímia i Toponímia (1993-2002)*, Mallorca, 2004, 179-180.
- Manuel GONZÁLEZ MARTÍNEZ: *En torno a los orígenes de Andalucía. La repoblación del siglo XIII*, Sevilla, 1988.
- Enric GUINOT RODRÍGUEZ: *Els fundadors del Regne de València. Repoblament, antroponímia i llengua a la València medieval*, València, 1999.
- Carlos LALIENA CORBERA: "Los sistemas antroponímicos en Aragón durante los siglos XI y XII", *Antroponímia y sociedad. Sistemas de identificación hispano-cristianos en los siglos IX a XIII*, Valladolid, 1995, 231-258.
- Antoni MAS I FORNERS: "El procés repoblador a Mallorca durant la primera meitat del segle XIV. Una aportació al seu estudi", *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. Palma, Tom 50, 1994, 167-198.
- Antoni MAS I FORNERS: "Ideologia, topònims i llinatges. Algunes consideracions sobre l'ús de la toponomàstica i de l'etimologia com a font per a l'estudi de l'origen dels 'repobladors' de Mallorca (Segles XIII-XIV)", *Mayurqa* 26, Palma, 2001, 123-143.
- Antoni MAS I FORNERS: *Repoblació o colonització? Indígenes, colons i esclaus a la Mallorca medieval*, Memòria de llicenciatura, Universitat de les Illes Balears, 2002.
- Antoni MAS I FORNERS-Joan-Lluís MONJO I MASCARÓ: "Femenia: un llinatge toponímic mallorquí", Comunicació presentada a la *XVI Jornada d'Antroponímia i Toponímia*, Universitat de les Illes Balears. Binissalem, 22 de març de 2003 (en premsa).
- JOAN MIRALLES MONTSERRAT: *Un llibre de cort Reial Mallorquí del segle XIV*, 2 vol, Mallorca, 1984.
- JOAN MIRALLES MONTSERRAT: *Corpus d'antropònims mallorquins del segle XIV*, Barcelona, 1997.
- Pau MORA- Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca, I, 1232-1360*, Palma de Mallorca, 1982.
- ANTONI MUT CALAFELL- Guillem ROSSELLÓ BORDOY: *La Remenbrança de Nunyo Sanç. Una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca*, Palma, 1993.
- Andreu PONÇ FULLANA: *Història de Santanyí. Segle XIII*, Santanyí, 1984.
- Ángel POVEDA SÁNCHEZ: "Repertori de toponímia arabo-musulmana de Mayurca segons la documentació dels arxius de la Ciutat de Mallorca (1232-1276/1229-1300)", *Fontes Rerum Balearium*, volum III, Mallorca, 1979-1980, 81-119.
- Ángel RODRÍGUEZ CARREÑO: *El territori de Pollença sota el Temple (1298-1304)*, Anuari 2000, Ajuntament de Pollença, Mallorca, 2002.
- Joan ROSSELLÓ LLITERAS: *Els pergamins de la Cartoixa de Valldemossa*, Palma, 2000.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a mitjan segle XIII*, Felanitx, 1972.

- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Felanitx a la segona meitat del segle XIII*, Felanitx, 1973.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Porreres en el segle XIII*, Mallorca, 1974.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Campanet, Sa Pobla i Bugar en el segle XIII*. Separata de *Fontes Rerum Balearium*, vol. II, núm. 3, Palma, 1978.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Cronicó felanitxer. Apèndix. s. XIII-XVI*, Mallorca, 1986.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Noticiari d'Estellencs (segles XIII-XVI)*, Mallorca, 1997.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca en el segle XIII. I*, Mallorca, 2001a.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Noticiari de Porreres (segles XIII-XVI)*, Porreres, 2001b.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: "Documentari", Antoni MAS FORNERS- Guillem ROSSELLÓ BORDOY-
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *Història d'Alcúdia. De l'època islàmica a la Germania*, Alcúdia, 1999, 339-538.
- Ramon ROSSELLÓ VAQUER- Rafel FERRER MASSANET: *Història de Manacor. El segle XIII*, Mallorca, 1977.
- ÁLVARO SANTAMARÍA ARÁNDEZ : *Ejecutoria del Reino de Mallorca*, Palma, 1990.
- Ricard SOTO COMPANYY: "Sobre mudéixars a Mallorca fins a finals del segle XIII", *Estudis de Prehistòria, d'Història de Mayurqa i d'Història de Mallorca dedicats a Guillem Rosselló i Bordoy*, Palma, 1982, 197-221.
- Ricard SOTO COMPANYY: "Mallorca, 1229-1302: Del repartiment a las ordinacions", *Historia de los pueblos de España. Los antiguos territorios de la Corona de aragón. Aragón, Baleares, Cataluña, País Valenciano* , Madrid, 1984, 117-129.
- Ricard SOTO COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials a mallorca en el segle XIII (1229-1301)*. Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 1991 (Els números romans es refereixen al volum de la tesi).
- Ricard SOTO COMPANYY: "la situació dels andalusins (musulmans i batejats) a Mallorca després de la conquesta catalana del 1230", *Mélanges de la casa de Velázquez*, XXX (1), Madrid, 1994, 167-206.
- Ricard SOTO COMPANYY: "Colonització i diferenciació pagesa a la Mallorca del segle XIII", *Doctor Jordi Nadal. La industrialització i el desenvolupament econòmic d'Espanya*, Vol. I. Barcelona, 1999, 375- 401.
- Lluís TO FIGUERAS: "Anthroponymie et pratiques successorales (à propos de la Catalogne, Xe-XIIe siècle)", *L'anthroponymie document de l'histoire sociale des mondes méditerranéens médiévaux. École Française de Rome, Palais Farnèse, Roma*, 1996, 421-436.
- Lluís TO FIGUERAS: "Antroponimia de los condados catalanes (Barcelona, Girona y Osona, siglos X-XII)". *Antroponimia y sociedad. Sistemas de identificación hispano-cristianos en los siglos IX a XIII*. Valladolid, 1995, 231-258.
- Lluís TO FIGUERAS: "Estrategias familiares y demografía: una aproximación a partir de las fuentes catalanas", *Aragón en la edad media. Demografía y sociedad en la España Bajomedieval*, Saragossa, 129-156, 2002.